

Szerelemről és szocializmusról – „kifordítva”

NYERGES ANDRÁS: *RECIPROK*

Idén júniusban jelent meg Nyerges András új kötete, amelynek címlapján egy kutya szerepel, belső borítóján egy forró vágaktól túlfűtött jelenet részlete, címe pedig egy matematikai fogalom: *Reciprok*. Vajon mit tartogathat az olvasó számára ilyen „csomagolásban” a szerző legújabb regénye?

Nyerges ezúttal a *Tévelygések kora* és a *Barátságsszédelgő* által megidézett korszakba, az 1950–1960-as évek fordulójára röpti vissza olvasóját. A kötet első oldalai mintegy bevezetőül szolgálnak, felvázolják azt az alaphelyzetet, amelyből később a váratlan fordulatokkal teli cselekmény kifejlődik. „Batyu, a fehér-barna foltos, csámpás, leginkább foxira hajazó kotoréke” (7.) annak ellenére, hogy „címlapszereplő”, és a könyv borítója az ő történeteként határozza meg a regényt, inkább egy bájos, szeretnivaló mellékszereplőként van jelen a megkonstruálódó szövegvilág politikai és emberi játszmaiktól mélyen átítatott világában. A mű végére azonban alakja a kiépülő motívumhálózat központi elemeként, valami tisztább és mélyebb értéket képviselve mutat rá az interpretáció lehetséges irányaira. Többek között ez az összetett jelképiség adja a regénynek azt az egyediségét, ami miatt messze túlmutat egy politikai satírára vagy egy szerelmi történeten.

Merthogy a cselekmény egy irodalmi-kultúrpolitikai és egy szerelmi szál egymást folytonosan keresztező, kibogozhatatlanul összefonódó sodrásából fejlődik ki. A paraszti származású, Tóthból Granicsári Gézává lett korábbi pártfunkcionárius első kötetének, a *Fenékig tejföl*nek a megjelenése csak egy nagyobbacska porszem a korabeli politikai élet propagandamechanizmusának gépezetében. A „bice Tóth” (merthogy egy aratósztrájkon lábon lötték a csendőrök), mielőtt íróvá avansált volna, volt már az Állami Népi Együttes vezetője és fűszekként (ami egy második világháborús börtönverésnek volt köszönhető) a Magyar Rádió alelnöke is. Kissé abszurd előélete után nem kevés „rásegítés” révén lesz elsőkötetes satíráíró. A *Fenékig tejföl* sorsa, illetve Granicsári hirtelen befutó, majd ugyanolyan gyorsasággal el is bukó alakja a pártállami kultúrpolitika működésének abszurd példája, ám elgondolkodtató tanulságokkal szolgál napjainkra nézve is.

A korabeli társadalmi és kulturális élet Nyergestől megszokott, éles meglátásokkal teli kritikája most sem marad el. A hétköznapi, hús-vér szereplők életén keresztül egy olyan diktatórikus rendszerbe enged bepillantást a mű, amelyben maga a politikai hatalom is igen tehetséges „regényírónak” bizonyul, tekintve, hogy a múlt történéseit saját érdekeinek megfelelően, egy fikció pusztá alapanyagaként gyúrja, alakítgatja. Ebben a világban „már azt is át lehet írni, ami pár éve történt” (205.), és ha egy-egy kínosabbnak bizonyuló esemény megzavarná esetleg az idillikus képet, arra nemcsak hogy teljes hírzárlat vonatkozik, „nyomatékosan ajánlják is” minden főszerkesztő figyelmébe, hogy az ügy „valójában nem is létezik” (169.). Itt előbb készül el a megrendelt elismerő vagy negatív kritika, mint esetleg maga a

mű. „Reciprok-szocializmus” (105.), amelyben az „Élő Klasszikusok” hallgatnak, és hallgatnak „a szép számmal létező Élő Középszerűek is, titkon abban reménykedve, hogy írásaik nívója (föltéve, hogy volnának ilyenek) különbözhet az Élő Klasszikusokétól, de a hallgatásuk egyenrangú, *nem írni* legalább annyira tudnak, mint a nagyok” (8.). A gondolatmenetet folytatva az elbeszélő az utókort is szembesíti saját felelősségével, amikor felveti annak kérdését, mennyiben lehet ez a hallgatási képesség az irodalmi értékrend mércéje.

A főhős, Hóka Gyuri alakjával a szerző a korábbi művekben is gyakran megjelenő alteregóinak egy újabb változatát teremti meg. A kortársai között legfiatalabb költőzseni naiv, jó szándékú karaktere már kidolgozottságánál fogva is a többi szereplő fölé emelkedik. A szerző által megalkotott sajátos, (genette-i fogalommal) fokalizált beszédmód, amely a szereplők gondolatainak, közléseinek a narrátor beszédébe való beolvasztása révén a belső tudatfolyamokat is elérhetővé teszi az olvasó számára, a legrészletesebben Hóka gondolatait tárja elénk. Ennek köszönhetően nemcsak az általa átélt eseményeket és helyzeteket, de érzéseit és gondolkodásmódját is „első kézből” és kimerítő alaposággal ismerhetjük meg.

Hókára nemcsak fizikailag, de szellemileg is elemi erővel hat barátjának, Grancsári-Tóthnak nála jó tíz évvel idősebb felesége, és ez a leküzdhetetlen vonzalom komoly erkölcsi megmérettetés elé állítja az ifjú költőt. Igyekszik elkerülni „az Eti nevű kísértést” (168.), és „kettejük kapcsolatát áttemelni egy másik dimenzióba” (151.), szenvedélyes filozófiai diskurzus keretei között utat engedve érzéseinek, nem sok sikerrel. Amikor aztán szemtanúja lesz a borítón is említett gyilkosságnak, mintha valami eltörne benne. Habár görcsösen igyekszik leküzdeni magában morális aggályait, a gyilkosság ürügyén, mintegy a büntett megtorlásaként enged vágyainak, és elhatározza, hogy lefekszik a gyilkos feleségével. Merthogy „a hatodik parancsolat, a *ne ölj!*, az erősebb törvény, mint a kilencedik, a felebarát házastársáról szóló” (211.). Érdemes megemlíteni, hogy természetesen nem „hétköznapi” gyilkosságról van szó, és a terv véghezvitele is sokféle akadályt gördít a megmosolyogatóan naiv és tiszta fiatalember elé. Hogy sikerül-e mind közül a legnagyobbat, saját lelkiismeretét legyőznie, és mi is lesz a végkimenetele ennek a küldetésnek, maradjon a könyv „feltárára váró” titka.

Ha mindezek után újra egy pillantást vetünk a szokatlan regénycímre, sejthető, hogy az a szöveg kontextusában összetett jelentéstartalmak hordozója lesz, így a reciprok, azaz a fordított érték értelmezhető például erkölcsi síkon vagy a politikai hatalom vonatkozásában is. Ez a „kifordítottság” a *Fenekig tejfől* feje tetejére állított világában a legszembetűnőbb: „Mi rosszabb életért, pofánk befogásáért, korlátolt vezetőkért küzdöttünk, és ehelyett kit-mit kaptunk? Fenékig tejfölt, szabad szólást és téged, aki bölcs, önzetlen és jó vagy!” (38.) A fiktív regény ugyanakkor öntükröző alakzatként, metalepszisként működik, mintha egyúttal szatíra is lenne a szatírában. A mű történeti-politikai szála sem mentes ugyanis az abszurd fordulatoktól és a keserűen poénos jelenetektől, Grancsári regényének keletkezési körülményeitől kezdve az irodalmi csoportosulások felszínes barátságain át a politikai élet legmagasabb szintjéig.

ténelem állandó változásban lévő „díszletei” mögött. Mindez egyáltalán nem jelenti azonban, hogy egy fekete-fehér világ tárulkozna fel előttünk. Sokféle személyiségtypust felvonultat a regény, ördögi vagy makulátlanul tiszta azonban nincs közöttük. A Brasil nevű presszó bohókás vendégei például tipikusnak mondható, sztereotip személyiségjegyekkel rendelkeznek, jó szándékkal társuló egyszerűségük és egymáshoz való ragaszkodásuk azonban, még ha beszélgetésük sokszor vitákba és nézeteltérésekbe torkollik is, pozitív színben tünteti fel őket.

Ott van közöttük az illegális közkönyvtárat működtető Gencs Béni, akinek „mindig tudnak olyan kifejezések a nyelvére tévedni, amiket ki sem tud mondani” (46.), mivelhogy raccsol. Fettersporn Adorján, az egykor jobb időket megélt, munkanélküli újságíró, akit már „tizenegy éve bosszantotta, hogy Gencs biliárdgolyófejébe tölcserrel sem tud észet tölteni” (10.). Elefántovics, a „nevét meghazudtolóan sovány tanár” (11.), az énekes Kolegerszky Damján, vagy a beszédes nevű Sunyó Sándor, akinek Granicsárihoz hasonló körülmények között sikerült József Attila-díjas íróvá válnia, majd ugyanolyan gyorsan csatlakoznia a tüntetőleg hallgató „Élő Középszerűekhez”. Az Alef körül csoportosuló fiatal írónemzedék tagjai, így például Milassin, Vukovics vagy Hóka Gyuri fiatalabb generációt képviselnek, az ő kapcsolatuk sem mentes azonban a kicsinyes játszmáktól. Mind esendő és valamilyen szinten kiszolgáltatott egyének a maguk korlátaival, akik így vagy úgy próbálnak előrébb jutni a történelem egy nem könnyű időszakában.

Egy gondolat erejéig érdemes kitérni a mottóra is, amely Montaigne *A megbánásról* című művéből idéz („Mások alakítják az embert – én csak elbeszélem.”). Mintha a mű ars poeticája nyilvánulna meg benne: nem az a legfőbb célja, hogy ítéletet mondjon a felvonultatott szereplők tettei vagy a megidézett kor fölött. Ehhez a törekvéshez igazodnak az elbeszélés nézőpontviszonyai is, az eseményeket ugyanis több szereplő szemszögéből is megismerhetjük. A narrátor így háttérbe vonul, és a szereplők részleges és szubjektív tapasztalatain keresztül engedi kibontakozni a cselekményt. Ez a poétikai megoldás tulajdonképpen közvetett válasz arra az episztemológiai problémára, vajon megismerhető-e a valóság a maga teljességében. Íme, egy újabb érintkezési pont Montaigne munkásságával. A mottóban megidézett esszéíró és filozófus maga is a megismerés szubjektumra korlátozó részlegességét vallotta.

Érzelmek széles skálája, politikai „manőverek” és emberi játszmák, egy kemény történelmi időszak kerül terítékre Nyerges András legújabb regényében. Arról, hogy a nem mindig egyszerű szituációkkal szembesülő olvasó könnyed és szórakoztató kikapcsolódásként élje meg végigolvasását, a szerzőtől már megszokott humor, szójátékokkal teli könnyed ironia és kacagtató jelenetek sora gondoskodik. (*L'Harmattan*)

FARKAS ZSUZSANNA